

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Agnieszki Kalinowskiej-Wójcik p.t.

„Znaczenie zwyczaju w polskim prawie parlamentarnym ”

(Warszawa 2020, ss. 286)

1. Wymogi prawne

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1669) „przewody doktorskie otwarte przed dniem 30 kwietnia 2019 r. toczą się „na zasadach dotychczasowych” (art. 179 ust.1), co oznacza, że – zgodnie z art. 13 ust.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. – Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.) – rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką promotora, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Oznacza to też, że – zgodnie z § ust. 4 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. poz. 261) – recenzja rozprawy doktorskiej ma zawierać szczegółowo uzasadnioną ocenę, czy rozprawa ta spełnia warunki określone w art. 13 przywołanej ustawy z 2013 r.; recenzja może też zawierać wnioski dotyczące ewentualnego

uzupełnienia lub poprawienia rozprawy (§ 6 ust. 6 przywołanego rozporządzenia z 2018 r.).

2. Przedmiot recenzji.

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa Pani mgr Agnieszki Kalinowskiej-Wójcik p.t. „Znaczenie zwyczaju w polskim prawie parlamentarnym ” (Warszawa 2020, ss. 286) przygotowana na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego pod opieką naukową Pana Prof. dra hab. Marka Zubika.

Przedstawiając już w tym miejscu – wstępnie – swoje stanowisko jako oceniającego wspomnianą rozprawę doktorską mogę stwierdzić jednoznacznie, że rozprawa Pani mgr Agnieszki Kalinowskiej-Wójcik spełnia wymogi przewidziane w art. 13 przywołanej ustawy, jest bowiem oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego oraz wykazuje tak ogólną wiedzę Kandydatki w uprawianej dyscyplinie naukowej (tu – w zakresie nauki prawa konstytucyjnego), jak i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Poziom merytoryczny i formalny rozprawy z całą pewnością pozwala na jej ocenę jako dobrej, solidnej pracy naukowej. Zasadne jest więc przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony, o co wnoszę w nawiązaniu do art. 14 pkt 3 przywołanej ustawy i § 7 przywoływanego rozporządzenia.

3. Temat rozprawy (problem badawczy)

Temat ocenianej rozprawy doktorskiej, rozumiany jako problem badawczy, z całą pewnością zasługuje na aprobatę. Poruszana problematyka ma istotny ciężar gatunkowy, wszak chodzi tu – ujmując w skrócie – o bardzo istotną problematykę działania tak istotnego organu, jakim jest parlament, na styku prawa konstytucyjnego z materią źródeł prawa i norm pozaprawnych, istotnych praktycznie i historycznie legitymowanych. Tymczasem tytułowa problematyka rozprawy nie była przedmiotem kompleksowej analizy, jako że dotychczasowe ujęcia miały charakter jedynie pośredni albo cząstkowy, w pewnym sensie przyczynkowski. Wagę rozprawy określa też stała aktualność problematyki w wymiarze praktyki ustrojowej. Analizowana materia wciąż

wymaga aktualizacji definiowania zjawiska ustrojowego, dookreślenia istoty, ustalania zakresu i kształtu praktyki parlamentarnej. Rozprawa jest pierwszą próbą monograficznego opracowania przedmiotowej materii. Wypełnia więc lukę w analizie naukowej materii stanowiącej jej przedmiot.

4. Cel naukowy rozprawy

Doktorantka deklaruje *explicite* – najpierw najogólniej, że celem przygotowanej rozprawy jest przeanalizowanie reguł postępowania Sejmu RP pod kątem funkcjonowania zwyczaju. Bardziej szczegółowo zaś stwierdza, że podstawowym celem rozprawy ma być odpowiedź na pytanie, jaka jest rola i miejsce parlamentarnych reguł zwyczajowych w polskim systemie prawnym z punktu widzenia obowiązujących przepisów i praktyki parlamentarnej. Praca ma również stanowić próbę naukowego usystematyzowania i skatalogowania istniejących zwyczajów parlamentarnych, choć tu wskazuje na pewne ograniczenia natury prakseologicznej. Powyższy cel generalny Doktorantka rozpisła na cele cząstkowe, mniejsze zakresowo, uwidocznione w strukturze pracy. Należy przy tym podkreślić, że Doktorantka nie rozumie swych celów badawczych jako ukazania materii w drodze tylko opisu stanu normatywnego i empirycznego, ale pojmuje je jako „analizę” w rozumieniu naukowym. Podejście to odpowiada założeniom pracy badawczej i wymogom przywołanej ustawy o stopniach naukowych. Dodajmy dla jasności, że Doktorantka postawione sobie cele badawcze rozprawy owocnie zrealizowała.

5. Założenia metodologiczne i charakter rozprawy

Problematyka badawcza rozprawy jest wielowątkowa, o różnych wymiarach, stąd zasadne było skorzystanie przez Doktorantkę z kilku metod badawczych. Doktorantka ma przy tym pełną świadomość, że zwyczaje – także parlamentarne – mogą być badane od strony zarówno prawnej jak i prawno-historycznej, politologicznej, socjologicznej. Świadomie przyjmuje zasady metodologiczne właściwe naukom prawniczym, jak pisze – z wykorzystaniem metod charakterystycznych dla nauki polskiego prawa konstytucyjnego i prawa parlamentarnego. Dla celów określenia zakresu pola badania za niezbędną uważa

metodę analizy pojęć i konstrukcji prawnych, umożliwiającą scharakteryzowanie i określenie podstawowych pojęć istotnych dla pracy, takich jak norma prawna, akt normatywny, zwyczaj czy prawo zwyczajowe. Dla analizy przepisów aktów prawnych słusznie uważa za właściwą metodę formalno-dogmatyczną, pozwalającą badać przepisy Konstytucji, ustaw, regulaminu izby, uchwał sejmowych, zarządzeń i regulaminów wewnętrznych. Pozwoliła ta metoda Doktorantce określić zakres obowiązywania prawa stanowionego i rozgraniczenia obszaru jego regulacji od regulacji zwyczaju i prawa zwyczajowego. Kolejno Doktorantka zastosowała metodę empiryczną, polegającą na analizie materiałów i dokumentów umożliwiających skatalogowanie zwyczajów parlamentarnych oraz na analizie odtworzonych treści zachowań i praktyk parlamentarnych. Włączyła tu także słusznie wymóg uwzględnienia orzecznictwa, zwłaszcza Trybunału Konstytucyjnego, w interesującym nas obszarze prawa parlamentarnego. Metoda historyczno-prawna ma swe uzasadnienie w pracy z uwagi na odwieczne zakorzenienie zwyczajów w obszarze parlamentarno-ustrojowym, w tym z uwagi na określenie rodowodu i przemian poszczególnych zwyczajów. Przyjęte instrumentarium umożliwiło Doktorantce na owocną realizację założonych celów badawczych rozprawy.

6. Systematyka rozprawy

W zakresie części merytorycznej rozprawa składa się ze Wstępu, pięciu rozdziałów i Zakończenia. Rozdział I – to materia określona tytułowo jako „Norma prawna”. Rozdział II rozprawy to „Formy powstawania prawa – źródła prawa”. Rozdział III nosi tytuł „Prawo parlamentarne”. Rozdział IV to „Zwyczaj parlamentarny i parlamentarne prawo zwyczajowe w Sejmie”. Rozdział ostatni (V) – to „Rola zwyczajów w Sejmie”.

Rozprawa ma udaną systematykę, przemyślaną, bardzo przejrzystą i konsekwentną. Kolejność analizy i prezentowania materii jest uzasadniona merytorycznie i metodologicznie. Uwzględnia najpierw elementy materii o wyjściowo ogólniejszym znaczeniu, wspólnym jako siatka pojęciowa, stanowiącym tło dla kolejnych fragmentów materii o węższym zakresie, ograniczonym przedmiotowo.

Podział uwzględnia też logiczne następstwa analizy fragmentów poprzedzających. Poszczególne rozdziały tworzą dość harmonijnie strukturę całości rozprawy. Kryterium przedmiotowe systematyzacji jest tu poprawne i owocne.

Wątki wewnątrz poszczególnych rozdziałów wyodrębnione są w podrozdziałach, merytorycznie w sposób uzasadniony, w uzasadnionych proporcjach. Ujęcie w pełni jest wytłumaczalne obszarami analizy.

7. Strona formalna i źródłowa rozprawy

Poza częściami merytorycznymi rozprawa zawiera na początku wykaz skrótów (61), zaś na końcu odpowiednią bibliografię na łącznie 20 stronach. Mieszczą się w niej wykazy opracowań naukowych (356 pozycji, w tym 10 obcojęzycznych). Praca zawiera nadto wykaz orzecznictwa, obejmujący 88 pozycji orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego i 3 pozycje z orzecznictwa Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego. Przywołanie powyższych kategorii i liczb ma uzmysłowić, że zakres i dobór bazy źródłowej rozprawy jest bardzo bogaty, ma istotne znaczenie, a przy tym nie budzi zastrzeżeń, bo nie chodzi tu o źródła w roli zbędnych ozdobników erudycyjnych. Powoływanie źródeł w rozprawie nie budzi zastrzeżeń. Język rozprawy jest jasny i zrozumiały. Praca uwzględnia stan prawny, orzecznictwo i literaturę przedmiotu na dzień 1 maja 2020 r.

8. Strona merytoryczna rozprawy

Rozdział I rozprawy – dotyczy „normy prawnej” i obejmuje uwagi ogólne o pojęciu normy prawnej, uwagi na temat budowy, rodzajów i obowiązywania normy prawnej. Charakterystyki te miały umożliwić Doktorantce porównanie zjawiska normy i zwyczaju. Znajdujemy tu głównie przegląd bogatej literatury i poglądów doktryny w omawianej materii, zwłaszcza teoretycznoprawnych i konstytucyjnoprawnych.

Rozdział II rozprawy dotyczy form powstawania prawa – źródeł prawa. Znajdujemy tu omówienie pojęcia źródeł prawa (w tym źródeł prawa w Konstytucji RP), pojęcia stanowienia aktu normatywnego (pojęcie aktu normatywnego, rodzaje, obowiązywanie aktów normatywnych), pojęcie precedensu prawotwórczego oraz

omówienie kształtowania się prawa zwyczajowego (pojęcie zwyczaju prawnego, prawa zwyczajowego, funkcjonowanie zwyczaju i prawa zwyczajowego w systemie prawa). W charakterze swym jest to więc rozdział podobny do rozdziału poprzedzającego. Obejmuje omówienie zjawiska (procesu) prowadzącego do powstania norm prawnych w kształcie zorganizowanych, zinstytucjonalizowanych form. Na tym tle wyraźniej odcina się innościowe powstawanie prawa zwyczajowego. Słusznie rozgraniczono zwyczaj i prawo zwyczajowe.

Rozdział III rozprawy („Prawo parlamentarne”) to wskazanie na pojęcie prawa parlamentarnego, źródła prawa parlamentarnego (w tym osobno – regulaminu Sejmu, z pojęciem autonomii parlamentu i pozycją regulaminu Sejmu w systemie źródeł prawa). Doktorantka uznała, że bez wyjaśnienia pojęcia i zakresu prawa parlamentarnego, nie byłoby możliwe podjęcie analizy zwyczaju parlamentarnego i parlamentarnego prawa zwyczajowego.

Rozdział IV rozprawy („Zwyczaj parlamentarny i parlamentarne prawo zwyczajowe w Sejmie”) odnosi się do „źródeł poznania” zwyczajów parlamentarnych. Po uwagach ogólnych o tymże zwyczaju Doktorantka analizuje regulamin sejmowy, uchwały wykładnicze Prezydium Sejmu, stenogramy z posiedzeń Sejmu, stenogramy z posiedzeń komisji sejmowych, opinie Biura Analiz Sejmowych i ekspertów zewnętrznych, orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, poglądy doktryny i źródła literaturowe. W odniesieniu do prawa zwyczajowego znajdujemy w rozdziale uwagi ogólne i omówienie zasady dyskontynuacji prac sejmowych. Analiza jej stosowania – jako jedynej uznanej powszechnie za prawo zwyczajowe – na tle przepisów prawnych i piśmiennictwa pokazuje, w jakim stopniu prawo zwyczajowe różni się od zwyczaju.

Rozdział V rozprawy (ostatni) przedstawia zwyczaje stosowane w Sejmie i ich znaczenie. Po uwagach ogólnych Doktorantka przedstawia analizę zwyczajów dotyczących powoływania i funkcjonowania organów Sejmu, znaczenie zwyczaju dla organizacji prac izby (tu – zwyczaje dotyczące posiedzeń plenarnych izby i zwyczaje „komisyjne”) i rolę zwyczaju jako kreatora norm regulaminowych. Wieńczą rozdział uwagi Doktorantki o zwyczajach *contra legem*.

9. Uwagi dodatkowe

Ogólna ocena rozprawy pozwala na podkreślenie merytorycznych walorów i naukowej rzetelności pracy. Doktorantka trafnie uchwyciła wszystkie istotne wątki analizowanej materii. Umiejętnie połączyła rozważania normatywne z praktyką funkcjonowania parlamentu. Trafnie też wychwyciła słabości funkcjonującego zjawiska ustrojowego. Wywody Doktorantki są wyważone, uwagi poparte argumentacją. Poziom merytoryczny analiz w rozprawie nie zmusza do kwestionowania jej istotnych ustaleń. Charakter analizowanej materii sprawia, że rozprawa ma istotne znaczenie dla prawa konstytucyjnego, praktyki ustrojowej i nauki prawa konstytucyjnego, zwłaszcza parlamentarnego. Ma znaczenie w obszarze orzecznictwa i praktyki legislacyjnej.

W roli poniekąd „rytualnej” można jednak zasygnalizować parę kwestii drobniejszych, poniekąd nawet na marginesie, jakie rodzą się przy lekturze rozprawy. W kwestiach formalnych wytknąć należałoby liczne tzw. literówki, świadczące o nie dość starannej korekcie tekstu, a także i równie częste potknięcia interpunkcyjne w tekście. W bibliografii brak wykazu aktów normatywnych, a w zakresie literatury przedmiotu dostrzegalny jest brak rozprawy A. Gwiżdża – „Zagadnienia parlamentaryzmu w Polsce Ludowej” (1972 r.), a także studium M. Kruk – „Rozważania o kształtowaniu się zwyczajów i obyczajów politycznych w praktyce konstytucyjnej” („Acta Univ. Wratislaviensis. Prawo” 1995, a także w księdze jubileuszowej Autorki – 2019 r.). W poszczególnych rozdziałach Doktorantka nie zawarła podsumowań częściowych, zadawalając się jedynie na końcu pracy jednym Zakończeniem. Jest to wprawdzie uchybienie dość często spotykane, ale to nie znaczy, że przez to mniej naganne. W odniesieniu do tytułu rozdziału III należałoby zauważyć, że jest on zakreślony zbyt szeroko w stosunku do rzeczywistej treści tej części rozprawy; rozdział jest de facto tylko o źródłach prawa parlamentarnego (bo samo wprowadzenie pojęciowe to tylko półtorej strony), a tytuł sformułowano znacznie szerzej jako „prawo parlamentarne”. Wreszcie też można byłoby krócej (syntetyczniej) przywołać treści rozdziału I i z II zwłaszcza punkty 1-2 (może nawet jako jeden

rozdział), jako że stanowią one tylko rekonstrukcyjne, przeglądowe tło bez nowych ustaleń merytorycznych.

Osobno należałoby zauważyć, że Doktorantka tytułując rozprawę jako odnoszącą się do „prawa parlamentarnego” uczyniła przedmiotem badań jedynie zwyczaje sejmowe, czyli dotyczące tylko jednej (pierwszej) izby. Trudno tu wprawdzie czynić zarzut natury formalno- metodologicznej, bo Doktorantka taki zakres przedmiotowy pracy wyznaczyła świadomie i explicite, nie jest to więc niedopatrzenie, ale jednak niedosyt pozostawia ominięcie drugiej izby (Senatu). Łatwiej godzić się z takim rozstrzygnięciem w przypadku artykułu naukowego, ale od rozprawy doktorskiej można byłoby oczekiwać podjęcia wyzwania i pełniejszej analizy całości prawa parlamentarnego (jak w tytule rozprawy).

Można też zauważyć, że w Zakończeniu rozprawy postulaty merytoryczne wybiegają ponad materię zwyczaju jako przedmiotu pracy, obejmując – generalnie bardzo istotny, ale tu uboczny – wątek potrzeby nowego regulaminu Sejmu.

Na zakończenie niniejszych uwag – jako pytanie do Doktorantki – można wywołać następującą kwestię: jak Doktorantka oceniłaby skalę zwyczajowych zachowań parlamentarnych, które są wyraźnie sprzeczne z obowiązującymi przepisami i jak należałoby przeciwdziałać tolerowaniu takich sytuacji?

10. Konkluzja

W nawiązaniu do sygnalizowanego na wstępie stanowiska stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Agnieszki Kalinowskiej-Wójcik p.t. „Znaczenie zwyczaju w polskim prawie parlamentarnym ” (Warszawa 2020, ss. 286) odpowiada przewidzianym ustawowo wymogom. Może być przyjęta i dopuszczona do publicznej obrony.

Andrzej Szmyt

